

TẾT ĐOAN NGỌ

Trong năm người Việt “ăn” nhiều cái Tết. Ngoài Tết Nguyên Đán là quan trọng nhất ra, còn có các tết khác như Tết Đoan Ngọ, Tết Trung Thu, Tết Trùng Thập (10 tháng 10 âm lịch, hay còn gọi là Tết cúng *com mới*), v.v... cũng được chuẩn bị và thực hiện rất chu đáo.

Tết Đoan Ngọ (*đoan* ‘đỉnh cao’, *ngọ* ‘giờ trưa’ – từ 11 giờ đến 1 giờ trưa) là sau ngày *lập hạ* – từ cuối tháng ba đến đầu tháng tư âm lịch, nhằm vào khoản có ngày *hạ chí*, tức là lúc khí dương thịnh nhất trong năm. Đó là ngày 5 tháng năm âm lịch, còn gọi là *tiết thiên trung* ‘hiện tượng trời tốt’.

Đây là lễ Tết cúng Thần Nông và bà tổ mẫu Âu Cơ, hoàn toàn của người Việt, không nên lẫn lộn với Tết Đoan Ngọ của người Hoa, như sẽ được trình bày ở phần cuối của bài này.

Nước Việt Nam nằm trong vùng nhiệt đới, hàng năm vào thời gian này, cả nước phải gánh chịu cái nóng kinh hồn, cộng với các cơn gió Lào từ hướng Tây thổi qua khiến cho không khí oi bức, khó chịu, rất thích hợp cho bệnh dịch phát khởi và lan tràn. Do vậy, dân gian gọi thời gian này là mùa *quan ôn* ‘ác thần gây bệnh dịch’. Vào mùa này, *quan ôn* bủa vây khắp hang cùng ngõ hẻm nhằm gieo rắc chết chóc cho dân lành vừa để mộ thêm quân.

Để ngăn ngừa những rủi ro do dịch bệnh gây ra, mọi người tìm cách phòng ngừa và ngăn chặn mọi mầm mống gây bệnh bằng cách tẩy rửa mọi thứ dơ bẩn trong nhà. Tết Đoan Ngọ mang tính chất vừa mê tín vừa thực dụng được lưu truyền cho đến ngày nay; nhất là tại nông thôn. Vào ngày này, già trẻ, lớn bé đều rủ nhau đi hái *lá mùng/mồng năm* để về nấu nước tắm gội cho sạch sẽ. Các cô cũng có dịp để trau chuốt mái tóc đuôi gà hoặc mái tóc thề của mình cho dài thêm và mượt mà hơn bằng nước đun với rễ hay hoa thơm. Các bà lớn tuổi hơn thì nịt quanh bụng bằng sợi dây có tấm vải để vài ngày sau cởi ra và buộc vào cột nhà cốt để cho những cơn đau quặn trong bụng theo sợi dây mà nhập vào cây cột.

Gội đầu ngày mùng năm

Ngoài *lá mùng năm* người ta còn tìm *lá ngải* đan thành hình các con vật trong 12 con giáp. Tùy năm mà đan; chẳng hạn năm nay là giáp ngọ, thì đan hình con ngựa để treo trước nhà. Vì tin rằng mùi lá ngải hăng có thể xua đuổi được *quan ôn* đi nơi khác.

Nhỏ mắt trưa mùng năm

Có nơi dùng *lá móng* để sơn lên móng tay móng chân, một hình thức tăng thêm sức mạnh để xua đuổi tà ma khí độc ra khỏi người.

Mền, gối, mùng màn đều được tẩy uế bằng nước tro lọc. Vì ngày xưa chưa có xà-phòng nên nước tro gạn sạch làm chất tẩy trùng thông dụng nhất. Sách vở, đồ đạc được mang ra sân để phơi nắng cho khỏi bị ẩm mốc.

Vào giữa trưa ngày 5 tháng 5, khi mặt trời đứng bóng, mọi người làm công việc tẩy rửa. Nhưng nếu có mưa vào giờ đó thì mọi người dùng ống tre để hứng và cất, dùng làm nước nhỏ mắt cho sáng hoặc uống khi đau bụng trong suốt năm. Ở miền Trung, người ta còn có lệ mang thau nước trong ra giữa sân để hứng ánh nắng mặt trời, sau đó dùng nước

này để rửa mặt cho sáng mắt.

Mặt khác để chuẩn bị cho ngày Đuan Ngọ, dân làng lập bàn thờ Ngọc Hoàng và Thần Nông với lòng tin đây là buổi tập hợp của chư thần quanh đấng tối cao trên trời xuống chứng giám lòng thành kính của dân làng mà ban phước, trừ họa cho họ. Bên trái Ngọc Hoàng có thần Nam Tào giữ *sổ sinh*; bên phải có thần Bắc Đẩu giữ *sổ tử*. Ngoài ra còn các thần quan sát sinh hoạt trong cả năm gọi là thần *đương niên*, hoặc thần trấn giữ một vùng nào đó gọi là thần *đương cảnh* hay *thành hoàng*.

Bao quanh bàn thờ còn có các *thần Tử Vi*, cõi sư tử. Các con sư tử này được cột vào cột trụ chính giữa và trên đỉnh của cây cột là một đóa hoa sen. Mỗi thần cầm trong tay cái bát quái tượng trưng cho vũ trụ càn khôn. Dân làng, tùy theo lòng hảo tâm, mỗi gia đình mang đến một món lễ làm lễ cúng chư thiên, thần và mong cầu được bình an.

Việc đóng góp này xuất phát từ cử chỉ làm việc thiện của những người giàu nhưng có lòng nhân hậu từng giúp đỡ dân làng khi họ gặp hoạn nạn. Vì tin rằng ai “ở hiền gặp lành” và “làm phước thì được giàu sang và yên ổn” cho nên mọi người âm thầm giúp nhau “khi tối lửa tắt đèn”. Ai làm phước nhiều thì được đạt đến cõi bất tử. Do vậy, người ta mới hay giúp khách qua đường uống nước, trồng thêm cây dọc hai bên đường hay trước đền chùa để người đi đường có bóng mát nghỉ chân.

Trong khi đó đám *quan ôn* thì tụ tập bên ngoài, chờ cho hết lễ mới được ăn uống chứ không được phép vào trong. Thật vậy, sau khi xong lễ bộn *quan ôn* này được một bữa no say, rồi sau đó bót hung hăng và có lòng tha thứ. Nhờ vậy mà dân làng không bị ôn dịch! Ngoài bàn thờ chính thường tổ chức tại đình làng, tại các nhà trong làng cũng có bàn thờ cúng *quan ôn* riêng. Trên bàn thờ gồm các loại hoa quả trong vùng, như bưởi, dưa hấu, đậu xanh, hoặc những sản vật riêng của từng vùng. Cuối buổi lễ là phân phát lộc cho người nghèo và kẻ ăn xin. Nhiều nơi cúng vàng mã thì sẽ đốt các thứ này ở đầu làng để tống khứ đám *quan ôn* ra khỏi làng.

Chủ tế vẽ những đạo bùa để phát cho dân làng dán lên cửa, trên mình hoặc đeo nơi cổ các em bé.

Một mặt, dân làng cũng tiến hành làm những việc cần thiết để ngăn ngừa nạn ôn dịch một cách hữu hiệu và thực tế. Để chắc ăn rằng mùa nóng năm ấy không bị bệnh dịch, mọi người đều dùng *hùng hoàng* (arsenic disulfide, AS_2S_2) tán nhỏ, pha với rượu và nước. Mỗi người uống một chung nhỏ. Con nít thì thoa hỗn hợp này lên trán, cổ, hai bên thái dương, gáy và bụng. Công dụng của hỗn hợp này là làm tiêu độc trong cơ thể. Có nơi dùng *chu sa* (hoặc *thần sa* – cinnabar) có tác dụng “giải nhiệt, an thần, trấn kinh”.

Sau khi uống rượu pha này xong, mọi người ăn thêm các loại trái cây như xoài, đào, mận, uống rượu nếp; nhất là hạt bí sống¹ để phụ với chất rượu kể trên giết sạch sâu bọ trong người.

Đây là một sinh hoạt tiêu biểu cho cách sống của người dân vùng nhiệt đới và văn hoá lúa nước. Tuy khác hẳn và có vẻ kỳ lạ so với các ngày Tết khác trong năm, tục lệ ăn Tết Đuan Ngọ này xuất phát từ hàng ngàn năm trước nên thuần tuý là ngày lễ của người Việt, khác hẳn với sự tích về Tết Đuan Ngọ của người Hoa.

¹ kinh nghiệm dân quê Việt Nam cho biết hạt bí sống trị sán rất hay

Phỏng theo bài viết của TS Nguyễn Văn Huyền,
Nghiên Cứu Văn Hoá Việt Nam, nxb Khoa Học Xã Hội, Hà Nội, 1996:103-105

Hình vẽ cũng lấy từ quyển sách trên đây.

TẾT ĐOAN NGỌ CỦA NGƯỜI HOA

Bối cảnh ngày “Tết Đoan Ngọ” của người Hoa có thể sơ lược như sau:

Vào cuối thời Nhà Chu có ba nước tranh nhau mộng xưng bá đồ vương là Tần, Sở, Tề. nên tìm cách diệt nhau. Ở nước Tần có người du thuyết tài ba bậc nhất là Trương Nghi. Người này tìm cách chia rẽ Sở và Tề bèn mua chuộc bà hoàng hậu Trịnh Tự, tức vợ vua Sở Hoài Vương và hứa rằng nếu Sở bỏ Tề về liên kết với Tần sẽ được cắt đất 500 dặm cùng với vô số vàng bạc châu báu. Sở Hoài Vương nghe theo lời vợ, cắt đứt quan hệ với Tề. Trong khi đó Khuất Nguyên, cũng là bà con của vua, và là công thần, một chính trị gia, nhà thơ, học rộng, đang làm chức Tả

Đồ, ra sức can gián hết lời nhưng Sở Hoài Vương không nghe.

Quả nhiên, sau đó Tần bội ước và giam lỏng Sở Hoài Vương cho đến chết. Đến đời Sở Tương Vương lại một lần nữa bị Trương Nghi thuyết phục, bỏ Tề theo Tần. Khuất Nguyên bị đày ra Giang Nam. Nơi đây ông đau khổ viết cuốn *Ly Tao* – bộ trường thiên viết theo thể thất ngôn bát cú (câu 7 chữ, tám câu) rồi đâm đầu xuống sông Bạc La (có sách chép là sông Mịch La) tự vẫn, đúng vào ngày 5 tháng 5 âm lịch. Dân chúng thương tiếc Khuất Nguyên nên hàng năm vào ngày này đều tổ chức cúng để tưởng nhớ đến một người có tinh thần yêu nước.

Khuất Nguyên
Hình trích trên Internet

Phỏng theo sách *Kinh Dịch* của GS Huỳnh Minh Đức
Hình Khuất Nguyên trích trong Internet

PEAK SUMMER NOON – THE INSECTICIDAL FESTIVE ACTIVITIES

Vietnamese people “eat²” many Têts during the year. In addition to the Lunar New Year Celebration, namely “Tết” – the most important one at the beginning of the lunar year, the others like Tết Đoan Ngọ ‘peak summer noon’ (or Twin Five Celebration), Tết Trung Thu ‘Mid-autumn’, Tết Trùng Thập ‘Twin Ten³’ celebration, etc., are well prepared and celebrated.

Tết Đoan Ngọ ‘Peak Summer Noon’ is the second Tet celebrated in early summer – around summer solstice – on the fifth day of the fifth month of the lunar calendar. This festive activity typifies the significance of an agricultural country in the zone between the Tropic of Cancer and the Torrid. The Vietnamese commemorated Thần Nông – Vietnamese god of agriculture, and Âu Cơ – mother of the Vietnamese.

By this time, the temperature has reached its peak ‘đoan’. The sun casts unbearable amount of hot and arid heat all over the area. Even worse, Santa Ana type of wind coming from Laos, called Laotian wind, blows by in harmony with the increasing hotness that afflict people for a couple of days. The denizens name this period *season of plague devils*. It is believed that these *plague devils* hang around during this time to spread deaths to the villagers and seek new recruits for their army.

In order for people to avoid plague or any other contagious diseases, the villagers set forth a campaign to sanitize everything in the homes and themselves. They scatter in the woods to collect leaves and herbal plants called *lá mùng năm* ‘Twin Five leaves’. With these leaves, the villagers will decoct in water and use the decoction to wash their bodies and to sanitize all other belongings: clothes, blankets, mosquito nets, etc.. Seven months before this day, the villagers also save the ashes collected from their kitchens. Now they mix the ashes in water, filter it for clean and clear solution that functions as soap.

Young girls shampoo their hair with aromatic roots or jasmine flowers boiled in water. Older women wrap around their waists with a band of cloth soaked in burnt lime powder for some time. After that they remove the band and run it around a post in the household, a symbolic action to transfer all diseases, including stomach ache, to the post, which would endure all affliction by itself.

Besides the *fifth day leaves* people also collect *lá ngải* ‘mugwort’ whose pungent scent might scare away the devils.

Blankets, pillow shams, mosquito nets, curtains are all submerged in ash water to get rid of all threats of epidemic agents. Books and other household items are brought into the open so that they would be safe from dampness or moss.

In some places, the villagers use henna leaves to dye their finger and toe nails red, a fancy form to cosmetically drive plague devils away.

A collection of Twin Five Leaves

² a colloquial term for ‘celebration’

³ a celebration of completion on the 10th day of the 10th month of the lunar year of the new harvest

At noon on the fifth day of the fifth month of the Lunar Year, everybody in the village stands in the sun to begin the clean-up process. If it rains at that moment, the rain water will be collected and kept in bamboo stems. The water serves as eye drops throughout the year. In Central Vietnam, people place large container of fresh water in the middle of front yard so that it can absorb heat from the sun for a while before using it to wash their faces. This practice is believed that the water will make their eyes healthy.

The main ceremony on this day is the rite that occurs at the village temple, the communal hall of the village, where a large altar is set up with the statue of the Heaven Emperor in the center. Around Him are many gods, the first of whom is God of Agriculture. To the left of the Emperor is South God who keeps the *birth records*, and to the right North God *death records*. The outer row around the Emperor is gods on duty called *đương niên* ‘current year’ who monitor all villagers’ activities throughout the year. In addition, there are gods from locals, called *thành hoàng* ‘locator god’ (the first settler and the foremost inhabitant in the area).

The outermost row surrounding the Emperor includes all deities representing signs of the oriental zodiac⁴. Each rides a lion whose leash is tied to the main pillar of the altar, the top of which is placed a lotus. In their hand there is plate of hexagrams representing heaven-and-earth notion and the universe. The villagers, depending on the financial capacity, contribute their portion of food to the ceremony with the hope that their contribution will please the gods and deities who, in turn, will bless the villagers with safety and prosperity. After all, the Vietnamese have had this form of potluck for thousands of years.

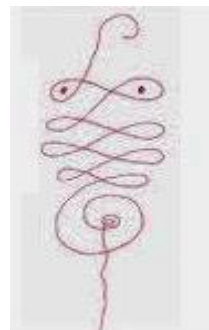
The contribution began with the benevolence of the rich people who were ready to help the villagers at time of famine or when they were in great difficulties. It is believed by the Vietnamese that those “who are generous will be paid with luck” or “who are ready to help the needy will be wealthy and safe all their life,” and so, everyone is willing to help one another, even when “the night closes in and lights are out.” Those who have done the most generous things all their life would reach to the point that they will enjoy an eternal life. For this reason, people usually plants trees along the rural roads, in front of temples, or any places where passers-by would frequently gather for good shades.

While the ceremony is going on, the army of *plague devils* gathers around the area. They are not allowed to enter the site but anxiously waiting for the foods. In fact, right after the ceremony, they are given plenty of foods which calm their anxiety down, soothe their cruelty to the extent that they would forgive the villagers by ceasing to spread any diseases over the village. If paper votive offerings are included in the ceremony, they would be burned up at the entrance of the village. This empowers the villagers with more force to drive off the plague devils.

In addition to the main altar at the communal hall, each home has a small altar as well. Common offerings on these small altars are local products: grapefruits, watermelon, mung bean, etc..

This is the time for beggars and the poor to enjoy abundant foods.

The master of ceremony also prepares quite a few *bùa* ‘magic tablets’ (or ‘protective charms’). At the final moment of the ceremony, the MC would hand out these tablets for each villager to hang at the front door of their homes, and for

Bùa giờ Ngọ ‘noon charm’ (Internet)

⁴ the mouse, the water buffalo, the tiger, the cat, the dragon, the snake, the horse, the goat, the monkey, the rooster, the dog, and the pig

the children to carry along around their necks.

Along with spiritual enforcement, the villagers do have medical-oriented practices to prevent plague. Early on the morning of this day, the villagers would prepare an antitoxin tonic by grinding a small amount of *hùng hoàng* ‘yellow substance’ (arsenic disulfide) and mix it with wine and water. Each adult member in the family would take a small dose of this tonic. Children are treated differently. Their parents would apply the tonic on their foreheads, necks, temples, napes, and bellies. The mixture is strongly believed that it protects the body from infectious diseases.

In case *hùng hoàng* is not available, the villagers would use its substitute, *chu sa* ‘red sand’ (cinnabar) which functions almost the same as the former stuff, *hùng hoàng*.

Following the tonic drinking, the villagers would eat available fruit, like, mango, plum, apricot or fermented sweet rice porridge; especially, fresh pumpkin seeds are taken to rid the tapeworms and other worms in the body.

In short, these insecticidal festive activities truly reflect the way of life of agriculturists in the tropical region. Although celebrated in a particular way, it proves that the practice has been performed by the Vietnamese for thousands of years. More precisely, the celebration can be called the *Commemoration of Thần Nông*, founder of Vietnamese agronomy, and the *Commemoration of Âu Cơ*, the Fairy, National Mother of the Vietnamese clans.

BRIEF ON CHINESE TẾT ĐOAN NGỌ

In brief, the “peak summer noon” celebration of the Chinese goes this way:

Towards the end of the Zhou dynasty, three influential states in the kingdom of the Zhou were Qin, Shu, and Qi. They all wanted to conquer one another diplomatically and militarily.

Diplomatically, Zhuang, a famous diplomat and negotiator of the Qin, successfully persuaded King of Shu via his wife to surrender to the Qin dynasty. In the court of Shu, Qu Yuan, a loyal courtier, serving Shu Huai King as Left Minister, conscientiously protested the proposal. His good will was not accepted by King of Shu. Instead, he was expelled from the royal court.

As a result, King of Shu was imprisoned to death. By the time Shu Huai’s successor – Shu Qingxiang, Qu Yuan was slandered by his colleagues. For this reason, Qu Yuan lived in exile in Jiangnan. Here he wrote the *Li Sao* poems. Despondent about the failure in convincing the king to stop advocating a policy of alliance with Qin dynasty, Qu Yuan committed suicide by drowning himself in the Pa River (some books say Mulo River). It was on the fifth day of the fifth lunar month. The local people tried their best to save his life but in vain. From that year on, commemoration of a loyal patriot has been performed.

Trần Ngọc Dung
June, 2014